

Janko Belošević, MATERIJALNA KULTURA HRVATA OD 7—9. STOLJEĆA, Zagreb 1980, 209 str., tab. CI, priloga VI, 4°, njemački sažetak, posebna izdanja Sveučilišne naklade »Liber« u Zagrebu.

Ta opsežna knjiga raskošno je opremljena i lijepo tiskana, popraćena je obilnom ilustrativnom građom: foto-snimcima i crtežima (vedute iskopanih terena, snimci grobova i mnogi arheološki nalazi), tablama i planovima; dodane su također dvije karte rasprostranjenosti starohrvatskih arheoloških nalazišta 7—9. st. i nalazišta slavenske keramike. Knjiga je podijeljena na šest poglavlja, a među njima najopsežnija su treće i peto.

Nije nam namjera referirati sadržaj autorovih poglavlja, jer je to, uostalom, već uradio R. Jurić (časopis *Dometi*, god. XIV, br. 5, Rijeka 1981, 41—50) u svojem prikazu. Ondje je, naime, prepričan uglavnom u skraćenom obliku sadržaj u redoslijedu Beloševićevih razlaganja, no s izričitim prizvukom hvalospjeva.

Valja istaknuti da je autor u svojoj knjizi, uz nekoliko sjevernodalmatinskih manjih starohrvatskih groblja, posvetio glavnu pažnju istraživanju Nina i okolice. Autorovo sustavno iskopavanje velike nekropole na lokalitetu Ždrijac kod Nina predstavlja zapravo težište njegovih istraživanja, pa je razumljivo da je ta važna nekropola i ponajviše dokumentirana. Radi se o prostranom groblju na redove, datiranom u 8. i u prvu polovicu 9. stoljeća, s mnogobrojnim grobnim priložima (u kosturnim grobovima), a među njima su pojedini nalazi zaista vrlo rijetki.

Po raznovrsnim nalazima također je značajno i starohrvatsko groblje na Maklinovu brdu kod sela Kašića u Ravnim kotarima. U neposrednoj blizini tog groblja, s kosturnim grobovima (udaljenost oko 50 m), naišao je autor na traktorom izoranu terenu (vinograd S. Drče) na tragove paljevine s ostacima glinenih posuda, što ih autor tumači kao ranoslavenske žare u zasebnom malom groblju s paljevinom, navodno iz 7. stoljeća. Ta je tvrdnja, po našem rasuđivanju, prilično smiona i proizvoljna, ako ni zbog čega drugog, a ono zbog znatne oštećenosti tla i ispremiješanosti nalaza. Zapravo, autor pri intervenciji na terenu nije zatekao nijedan nalaz intaktan. Iz takva stanja zaista se ne mogu izvlačiti nikakvi pouzdani zaključci, pa ostaje otvoreno pitanje dokaza o postojanju samostalnog žarnog groblja. Smatramo da ti keramički ostaci pripadaju tamošnjim grobovima s kosturima 8. stoljeća, odnosno bliže smo uvjerenju da se možda radi o biritualnom groblju.

Autor je pomno obradio opsežan fundus keramike iz kosturnih grobova, vrlo čest u nekropoli Ždrijac (142 posude), razlikujući dvije tipološke skupine glinenih posuda: jedna je izrazito slavenska, a druga je nastala

pod utjecajem lončarstva autohtonog romaniziranog življa. Točna su autorova zapažanja o nalazima vedrica, o izrađevinama od kosti i roga, no samo su dijelom točna kad je riječ o izuzetnim nalazima staklenih posuda. Takve posude (reproducirane uspješnim snimcima u boji) dospjele su na ninsko tlo vjerojatno iz sjeverne Italije, približno oko ili poslije 800. godine; one ne mogu biti import iz Sirije, posredno preko Italije, kako to navodi autor, zbog povijesnih činjenica. Naime, valja imati na umu da je u Siriji prekinut jak trgovački eksport po Sredozemlju nakon što su u 7. stoljeću Arapi zauzeli dotad bizantsku provinciju Siriju.

Mnogobrojni nalazi noževa ponukali su autora da mnoge od njih proglasi bojnim (30 noževa), dočaravajući tako pretjeranu predodžbu o oružanim Hrvatima. Ne postoji pravilo po kojemu bi nož veći od 20 centimetara morao biti uvijek i bojni nož. Koliko nam je poznato, bojni noževi nisu pak toliko često zastupani, u užem smislu tog pojma, kako to autor pokušava uvjeriti čitaoca. Točna su autorova zapažanja o britvama, glede njihove funkcije i zapadnog porijekla, ali nije točna njegova konstatacija da se one, kao nalaz s ovoga područja, navodno prvi put registriraju u njegovoj knjizi, kad je to prije učinjeno (vidi *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, sv. 7, Zagreb 1960, str. 17, tab. XIII; sv. 10, Zagreb 1968, str. 30, tab. IV). U trojnom grobu br. 322 nekropole Ždrijac nađeno je, uz ostale priloge, koplje (također zapadni proizvod), međutim ono nije izrazito koplje s krilcima, kako to autor nastoji prikazati. Za tipična karolinška koplja s krilcima, nađena u jadranskom zaleđu, vidi *Starohrvatsku prosvjetu*, ser. III, sv. 11, Split 1981, str. 42, bilj. 9, tab. XIII, 1—4.

Autor je uložio prilično truda u analizu i tumačenje više grobnih nalaza ostruga karolinškog tipa, zatim franačkog mača (tip H) u navedenom grobu 322, pronađen 1977. godine. U svojem nastojanju nije potpuno uspio, kako s obzirom na interpretaciju kronologije ostruga, tako i na znanstveno neodrživo, nesumnjivo preuranjeno njegovo datiranje groba 322 (s karolinškim mačem, parom ostruga, itd.). Kritički ispravak tog autorovog proizvoljnog datiranja objavljen je 1981. godine u netom citiranoj *Starohrvatskoj prosvjeti* na strani 40. Bez obzira na taj ispravak, valja biti skeptičan pri nizu autorovih datiranja, pogotovu prema onima za vremenski raspon prije i poslije 800. godine, jer su njegovi datacijski argumenti u nekoliko navrata paušalni i nedovoljno precizno obrazloženi.

Ne osvrćemo se na nalaze ženskog nakita, kao što su to npr. naušnice bizantskog porijekla, pa ni na jedinstven nalaz karolinškog srebrenog denara italske kovnice (car Lotar I, 840—855) u grobu 62 nekropole Ždrijac, iako taj ima izvjesnu datacijsku vrijednost. Isto tako zasad ostavljamo po strani autorovo raspravljanje o tipološkom oblikovanju starohrvatskih grobova. U tom sklopu bitan je dosad prvi put na dalmatinskom tlu preciznije, odnosno dokumentarnije uočljiv način pokopa u drvenom lijesu, dok su ostali tipovi grobova (većinom s grobnom arhitekturom ili bez nje) bili već prije obrađivani i objavljivani u stručnoj literaturi.

Beloševićevo posljednje poglavlje »Zaključna razmatranja« sadržava sažetu rekapitulaciju njegovih prethodnih poglavlja. Mora se ipak upozoriti na pojmovno-terminološku zbrku pri autorovom spekulativnom definiranju kronološkog okvira, to jest o vremenu početka pokapanja u starohrvatskim grobljima, te o završetku tih pokapanja. On taj (sâm po sebi prilično nedorečen) fenomen naziva na str. 133 »... određivanje gor-

nje granice«, dok vrijeme nestanka (autorovog) ranog horizonta starohrvatskih groblja on naziva na str. 135 »... donja granica tih nekropola«. To je, nesumnjivo, besmislica, jer bi pravilna formulacija bila upravo suprotna! Protivno uobičajenim načelima u prethistoriji (gdje se godine obilježavaju od viših prema nižima), vrijedi za srednji vijek (kao i za antiku) vrijeme definiranja početka kao donja granica, a vrijeme prestanka se definira kao gornja granica. U tome se barem ne bi smjelo grijesiti!

U ovoj je recenziji potrebno, bez obzira na postignute arheološke rezultate, iznijeti nekoliko nekorektnih i nekolegijalnih postupaka autora pri pisanju njegove knjige. Takav postupak zaslužuje prijekor, jer nema ništa zajedničkog s uvriježenim dobrim običajima kojih bi se svaki autor morao pridržavati. Na žalost, u Beloševičevoj je knjizi takav dobar običaj potpuno izostao, kako se to može razabrati iz našeg teksta koji slijedi.

Valja upozoriti na to da je pisac ove recenzije objavio knjigu pod naslovom »Starohrvatske nekropole na području između rijeka Zrmanje i Cetine« u nakladi Čakavskog sabora u Splitu, koja je izašla iz tiska u listopadu 1976. godine, a da je rukopis ovdje recenzirane knjige Belošević predao u tisak tek tijekom 1979. godine. Dakle, vremenski razmak od izlaska jedne i predaje u tisak druge knjige očito je podosta dug — prošle su skoro pune tri godine.

Uspoređivanjem sadržaja tih dviju knjiga čitalac se lako može uvjeriti da obje knjige razmatraju približno istu, odnosno sličnu problematiku, koja je vezana uz starohrvatska groblja i nalaze u njima, s područja Dalmatinske Hrvatske. Vremensko je težište (prve) knjige »Starohrvatske nekropole« određivo rasponom od 9. do 12. stoljeća, dok je težište (druge) knjige »Materijalna kultura Hrvata« vremenski usredotočeno na 8. i prvu polovicu 9. stoljeća, a prostorno na krajeve sjeverne Dalmacije. Nadalje su u drugoj knjizi (za razliku od prve) potanko obrađeni ne baš česti arheološki nalazi prvenstveno iz nekropole Ždrijac, pa i groblja na Maklinovu brdu, koji nisu inače zastupani u starohrvatskim grobljima na dalmatinskom tlu, tako npr.: keramika nastala pod utjecajem lončarstva autohtonog romaniziranog življa (Nin), željezni srpovi, importirane rijetke staklene posude, koštani češljevi, izuzetni recipijenti za sol (?) od parožaka i dr. Najveća razlika između te dvije knjige je u tome što je u prvoj knjizi obuhvaćena glavnina starohrvatskih naušnica, nastalih tijekom 9. i 10. stoljeća (one predstavljaju najkarakterističniji fundus starohrvatske materijalne kulture), dok su u drugoj knjizi te vrlo brojne starohrvatske naušnice, i to s obzirom na vremenski okvir obrade, izostavljene, a obrađena je nekolicina primjeraka naušnica bizantskog obilježja, datiranih u 8. stoljeće i na početak 9. stoljeća. Sav ostali arheološki materijal, razmatran u objema knjigama, uglavnom je srodan, odnosno komplementaran.

Pažnju pri uspoređivanju treba obratiti na ona poglavlja i pasuse gdje se u jednoj i u drugoj knjizi raspravlja o donekle istoj problematici, koja je na ovom području znanstveno još uvijek nedovoljno raščišćena i definirana, kao npr. kult spaljivanja pokojnika u Hrvata, postojanje i struktura naselja, te grobnih humaka i dr. No i pored tako očigledne konstatacije da se u jednoj i u drugoj knjizi razmatra gotovo ista, tj. bliska i komplementarna problematika, autor druge knjige nije našao za shodno, osim u rijetkim prilikama gdje je to (vjerojatno) njemu kon-

veniralo, da u svojim bilješkama upozori da se o istoj ili srodnoj problematici raspravljalo već u prvoj knjizi (»Starohrvatske nekropole«). To je čudno i neuobičajeno, to više što se mišljenja obojice autorá o pojedinim (hipotetičnim) postavkama ne podudaraju (npr. o spaljivanju mrtvaca), pa je tu upravo bila prilika i za sâmu raspravu, što bi onu drugu, noviju knjigu, učinilo znanstveno vrednijom. Umjesto takva postupka Belošević je u svom uvodnom dijelu (I. Uvod) »ubacio« na str. 13—14 svoju bilješku 1, kojom se jednostavno ogradio od obveze da knjigu »Starohrvatske nekropole«, pri svojem radu, uzme u obzir, napominjući u citiranoj bilješci da je »na žalost« ta knjiga izišla prekasno iz tiska, zapravo tek onda kada je njegov rukopis »bio uglavnom završen«. To je neuobičajna, zbunljiva, ali nimalo uvjerljiva izjava, kad se zna da su prošle skoro tri pune godine od izlaska prve knjige do predaje Beloševićeva rukopisa nakladniku (»Liberu«)! A da je to zaista neobično, potvrđuje i činjenica da je Belošević u svojoj knjizi naveo još *osamnaest naslova* strane i domaće literature, koji su radovi izišli iz tiska poslije, a iste 1976. godine *deset naslova*; pojedine publikacije čak tri godine kasnije (npr. K. Jurišić, N. Miletić, J. Werner). Sve se to može naći u Beloševićevom opširnom popisu literature (str. 183—201). Ondje on, posve neočekivano, navodi na str. 190. knjigu »Starohrvatske nekropole« (doduše s nepotpunim citatom), demantirajući time svoju netom spomenutu, zapravo neistinitu tvrdnju iznesenu u svojoj bilješci 1 (str. 13—14). Zanimljivo je, međutim, usputno spomenuti na ovom mjestu da je vrlo čudno kako je autor ipak mogao obraditi trojni grob 322 iz nekropole Ždrijac s izuzetnim bogatim priložima (mač, ostruge, koplje, stakleno posuđe i dr.), otkriven 1977. godine (skupa s još 13 drugih grobova), i uklopiti ga u svoj »završen« rukopis, a nije uspio svugdje gdje je to trebalo citirati knjigu »Starohrvatske nekropole«, koja je iz tiska izišla punu godinu dana prije, zapravo još tada dok se citirani grob 322 nalazio neotkriven pod zemljom!

Sto je ponukalo Beloševića na takav zaista nekorektan postupak, teško je sa sigurnošću objasniti. Po svemu se čini kako razlog treba tražiti u njegovoj hipertrofiranoj želji da u svojoj knjizi bude što više originalan, tj. da upravo on bude »prvi« koji se, neovisno o prethodnim stručnjacima, sjetio i prihvatio razmatranja i donošenja zaključaka o pojedinim nedovoljno razriješenim arheološkim problemima.

Valja upozoriti još i na to da se Belošević nije u svojoj knjizi konsekventno pridržavao svog unaprijed zamišljenog plana (vidi njegovu bilješku 1), pa je ondje gdje knjigu »Starohrvatske nekropole« nije želio izbjeći, tj. tamo gdje mu je to konveniralo, nju stidljivo citirao (npr. str. 74, bilj. 39; str. 104, bilj. 128; str. 106, bilj. 143; str. 107, bilj. 149; str. 108, bilj. 150—154). Međutim, namjerno je izbjegavao citiranje ondje gdje mu to nije konveniralo, a gdje to doista nije smio učiniti. Mimoišao je, naime, citiranje u ključnim, tj. esencijalnim odsječcima knjige. Odvelo bi nas predaleko sve to ovdje pojedinačno razložiti, pa ćemo se prigodice zasad ograničiti na samo dva konkretna primjera koji nam najočitije otkrivaju takve osebuje postupke:

a) Nekorektnost se očigledno zrcali na str. 64. i 65. u Beloševićevoj knjizi, gdje se u bilješkama 69, 70. i 76. navode citati iz opsežnih terenskih dnevnika fra Luje Maruna, a te dnevnike Belošević uopće nije ni vidio, a kamoli konsultirao! Ta činjenica, dakle, jasno pokazuje da je Belo-

šević prilikom pisanja svoje knjige nužno imao pred sobom knjigu »Starohrvatske nekropole«, gdje su češće citirani Marunovi dnevници, pa i ona mjesta koja se nalaze u Beloševićovoj knjizi, samo on ne citira autora knjige »Starohrvatske nekropole«, već kratkim postupkom iz te knjige prepisuje citate. Kako se Beloševićeve bilješke 69, 70. i 76. nalaze u III. poglavlju njegove knjige, to nam očito svjedoči da je knjiga »Starohrvatske nekropole« njemu bila na raspolaganju gotovo od samog početka pisanja, jer je samo iz te knjige mogao doći do svojih bilježaka 69, 70. i 76. i teksta koji im pripada. Terenskom dokumentacijom Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika, a pogotovu Marunovim neobjavljenim dnevnicima (čuvaju se u muzejskom trezoru) ne može se, naime, nitko bez direktorova znanja služiti, a nije ih imao na uvid ni Belošević, ne zato što mu to ne bi bilo dopušteno, već zato što on to uopće nije nikada ni tražio.

b) Dalje se jasna potvrda o nekorektnom postupku razabire u tome što je Belošević u svojoj knjizi reproducirao na tabli XXXVIII crteže sje-kira, od kojih je 3 primjerka mogao precrtati samo s table XXXIV (foto-snimci) u knjizi »Starohrvatske nekropole«, jer nigdje drugdje nisu kao grobni nalazi tako jasno i skupno reproducirani. Ali ni u tom slučaju Belošević nije našao za shodno da navede odakle ih je preuzeo. Pripominjemo da, naravno, ima još sličnih postupaka u njegovoj knjizi, no zasad ih nije potrebno navoditi.

Na kraju se mora napomenuti i to da je autor knjige »Materijalna kultura Hrvata« imao na raspolaganju još od studenoga 1974. godine uvezani primjerak rukopisne knjige »Starohrvatske nekropole« (njezin tadašnji naslov: Kronologija starohrvatskih groblja na teritoriju omeđenom rijekama Zrmanjom i Cetinom), a taj je rukopis, izričitim dopuštenjem potpisanog recenzenta, Belošević dobio tad na posudbu s Filozofskog fakulteta u Zadru; ondje je potpisani bio predao deset obligatnih primjера istog rukopisa kao disertaciju, obranjenu 26. svibnja 1975. godine (što se može provjeriti u dekanatu). Na žalost, ni ta se okolnost (posudba rukopisa) u autorovoj knjizi baš nigdje ne vidi, pa nam upravo ta činjenica daje za pravo da posumnjamo kako nije slučajnost (iako se i to ponekad događa) da se i sâm raspored njihovih poglavlja, naslova i podnaslova, u obje knjige, u neznatnim razlikama, tako vidno podudara ju!

Dušan Jelovina